

POLITINIO KOREKTIŠKUMO APRAIŠKOS LIETUVIŲ IR LATVIŲ KALBOSE

Regina Kvašytė, Džiuljeta Maskuliūnienė, Kazimieras Župerka

Šiaulių universitetas
Povilo Višinskio g. 38
Šiauliai 76352

El. p.: regina.kvasyte@su.lt; dziuljeta.maskuliuniene@su.lt; k.zuperka@gmail.com

Straipsnio **tikslas** yra gretinamuoju aspektu aptarti būdingąsias politinio korektiškumo ideologijos apraiškas dabartinėje lietuvių ir latvių kalbos vartosenoje¹. **Straipsnio objektas** – žodžiai, įvardijantys asmenis pagal sveikatą, rasę ir tautybę. Viena kita pastaba pateikiama ir apie kitos reikšmės žodžius, kliūvančius politinio korektiškumo ideologijos išpažinėjams. Svarbus šios ideologijos reikšimosi dėmuo yra feministinis lingvistinis aktyvizmas, bet čia jis neaptariamas, tai atskiro rašinio tema². **Straipsnio naujumas** – ne tiriamasis objektas, o platesnis požiūris į jį ir išsamesnė sociolingvistinė analizė.

Politinio korektiškumo ideologiją Vakaruose kūrė ir išpopuliarino kultūrinis marksizmas bei radikalusis feminizmas (žr. Lind 2004; 2016; Drukteinis 2005; Bukovskij 2010; Balčiūnienė 2012, 8; Jonušys 2015). „Politinis korektiškumas (politically correct) kaip terminas į anglų kalbą įvestas ir įsitvirtino tik XX a. septintajame dešimtmetyje, bet šio politinio ir socialinio fenomeno pradžia ieškotina gerokai anksčiau – dešiniųjų ir kairuoliškų pažiūrų susidūrimuose. Dešimtajame dešimtmetyje debatai dėl politiška korektiškos kalbos atsinaujino, jų aktualumas nėra sumažėjęs ir dabar. <...> politinio korektiškumo kriterijai, jų gynimas ar puolimas paprastai esti diametraliai priešingi atramos taškai <...>. Be abejo, jie pirmiausia priklauso ne nuo to, kad kurioje nors demokratinės visuomenės dalyje staiga radosi jautrumo ir pagarbos kitos rasės ar seksualinės orientacijos atstovams, bet visų pirma nuo permainų, kurios paveikia politinių idėjų ir jėgų santykį.“ (Grīnblate 2004). Latvių kalbininkė Dacė Strelēvica-Uošīna (Dace Strelēvica-Ošīna) Vakarų politinio korektiškumo apraiškas vadina „slaptu (*obscure*) preskriptyvizmu“ (Strelēvica 2000) kartu nurodydama, kad tos apraiškos Vakarų visuomenėje, nors ir oficialiai palaikomos, remiamos, paprastai nepripažįstamos preskriptyvizmu (Strelēvica-Ošīna 2011, 43–44). Politinio korektiškumo ideologija vertinama nevienodai, esama visiškai priešingų požiūrių. Straipsnyje nebus leidžiamasi į platesnius svarstymus, iš esmės nagrinėjamas tik šios ideologijos *taikymas kalbos praktikoje bei poveikis kalbai*.

Kad politinio korektiškumo ideologijos įgyvendintojų pastangos reguliuoti kalbą būtų akivaizdesnės – keletas konkrečių pavyzdžių. Vladimiras Bukovskis³ (2010, 84) iliustruoja anglų kalbos žodžių vartosenos *politinę kodifikaciją*. Autorius nurodo, kad imta drausti vartoti žodžius, reiškiančius sąvoką „žemo ūgio žmogus, neūžauga“ (kaip rodo žodynai, anglų kalboje ši sąvoka nusakoma žodžiais *dwarf*, *pygmy*; *shrimp*; *short(y)* šnek.), pradėta reikalauti sakyti *vertically challenged*. Šio žodžių junginio reikšmę galėtume suprasti maždaug taip: „turintis vertikalumo

¹ Kvašite Regina, Maskuliūniene Džiuljeta, Župerka Kazimieras. Par vardu ideologiško vėrtėjumu. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: Rakstu krājums 22 (1/2). Liepāja: LiePA, 2018, 215.–231. lpp.; Maskuliūnienė Džiuljeta, Kvašytė Regina, Župerka Kazimieras. Konkuruojantys žodžiai *pensininkai* ir *senjorai*. *Gimtoji kalba*, 2018, nr. 9, p. 14–21.

² Žr. Kvašytė Regina, Maskuliūnienė Džiuljeta, Župerka Kazimieras. Feministinis lingvistinis aktyvizmas Lietuvoje. *Valoda dažadu kultūru kontekstā*: XXVIII Zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 2018, p. 197–208.

³ Vladimiras Bukovskis (Vladimir Bukovskij) – neurofiziologas, rašytojas, vienas iš disidentinio sąjūdžio Sovietų sąjungoje pradininkų.

sutrikimą, vertikalumo problemų“. Storą žmogų, storulį (angliškai žodžiai *fat*, *corpulent*) reikalaujama įvardyti junginiu, kuris lietuviškai pažodžiui skambėtų taip: *turintis gabaritinių problemų*. Natūralesnių, ne tokių šokiruojančių pavyzdžių pateikia lietuvių autoriai. Pasaulio sveikatos organizacija sveikatos sutrikimų padarinių klasifikacijoje vietoj „neigiamo atspalvio sąvokų (*negalia*, *invalidumas*)“ pasiūlusi vartoti „teigiamo atspalvio sąvokas (*funkcija*, *veikla*, *dalyvumas*)“; neigiamo atspalvio sąvoką *impairment* (*yda*, *sutrikimas*) nutarta pakeisti „neutraliais terminais *funkcija* ir *struktūra*“ (žr. Bagdonas ir kt. 2017, 86). Pasinešus į begalinę kalbos eufemizaciją, nebeskiriami skirtingi kalbos reiškiniai: neutralūs, niekuo dėti žodžiai (terminai), įvardijantys neigiamus nekalbinius reiškinius, ir menkinamąjį atspalvį turintys žodžiai. Ir čia minimoje informatyvioje, aktualioje mokslinėje publikacijoje, kaip matyti iš cituojamų frazių, painiojamos sąvokos su tas sąvokas reiškiančiais *terminais*, t. y. žodžiais.

Lietuvoje politinio korektiškumo idėjos akivaizdžiau ėmė reikštis XX amžiaus pabaigoje ir XXI amžiuje. Jas, matyt, laikydami nuostatos, kad visos iš Vakarų ateinančios idėjos esančios šiuolaikinės bei pažangios, ir taikydami prie mados ėmėsi uoliai įgyvendinti nemaža valdžios žmonių, žurnalistų, kai kurie intelektualai, net vienas kitas kalbininkas. Politinį korektiškumą yra teisęs filosofas Leonidas Donskis (žr. Balčiūnienė 2012, 10), šią ideologiją gina kalbininkė Eleonora Lissan (2005), „Transparency international“ Lietuvos skyriaus projektų vadovė Rugilė Trumpytė (2014), politologas, Vytauto Didžiojo universiteto doktorantas Tadas Janušauskas (2017, 4), Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorė, politologė Natalija Arlauskaitė (2018): pritariama politinio korektiškumo reikalavimams, kaip neišsilavinę (kartais – netgi kaip rasistai) smerkiami autoriai, kurie tuos reikalavimus atmeta ir laikosi įprastinio lietuvių kalbos žodžių vartojimo. Beje, N. Arlauskaitė neigiamai vertina kalbėtojus, kurie savo tekste vartoja įterpinius *kalbant nepolitkorektiškai*, *pasakysiu nepolitkorektiškai*: atseit kalbėtojas noris pasirodyti drąsus, kalbą prieš plauką, o iš tikrųjų pasirodąs neoriginalus, skelbiąs „kramtytas perkramtytas tiesas“. Gaila, arogantiško savo teiginio autorė neparemia nė vienu pavyzdžiu.

Iš Lietuvos kalbininkų, kaip minėta, politinį korektiškumą itin teigiamai vertina E. Lissan (Лассан 2005, 137–147) – kaip bandymą sutramdyti agresijos instinktą. Vertinga, įdomi jos publikacija paskelbta Uralo pedagoginio instituto mokslo darbuose. Publikacijoje iš esmės remiamasi rusakalbe literatūra, vienu pavyzdžiu parodomas politinio korektiškumo aktualumas Lietuvoje: paminimi nacionalistų lyderio R. [?] Murzos⁴ antisemitiniai išpuoliai. Nesileidžiant į polemiką su autore, vis dėlto paabejotina dėl esminės straipsnio nuostatos. Politinį korektiškumą autorė sieja su liberalizmo vertybių etika, su postmodernizmo pasaulėjauta: svarbiausia esą pagarba Kitam. Implikuojama nepamatuota mintis, kad, nepriimant politinio korektiškumo ideologijos, Kito gyvybė tampa bevertė, atsisakoma Europos civilizacijos vertybių. Įsidėmėtinas ir palaikytinas autorės teiginys, kad eufemistinė reorganizacija turi būti susijusi su kalbos praktika, bet ne su kalba (sistema) (ibid., 146–147), tik pagriščiau būtų kalbėti ne apie *reorganizaciją*, o, kaip nuo seno įprasta, apie šnekos, teksto, retorikos *etikos* dalykus.

Lietuvoje, kaip ir Vakaruose, daugelis kultūros žmonių į politinio korektiškumo dogmas žiūri nepalankiai. Kitiškai šią ideologiją vertina žurnalistas, etiketo specialistas Giedrius Drukteinis (2005), vertėja Irena Balčiūnienė (2012), kalbininkai Robertas Kudirka (2012) ir Antanas Smetona (žr. Pakalkienė 2018), rašytojas, vertėjas Laimantas Jonušys (2015; 2017), politologas Vladimiras Laučius (2017). Literatūrologė Jūratė Sprindytė (2019, 94) politinį korektiškumą sieja su mąstymo neautentiškumu. L. Jonušys (2015), priminęs anglų rašytojos, Nobelio literatūros premijos laureatės Doris Lesing (Lessing) 1994 metų teiginį, kad politinis korektiškumas kyląs tiesiai iš senojo tipo komunistų partijos, priduria: „Frazė „politikiškai korektiška“ labai panaši į anų laikų [komunistinės diktatūros] įvertinimą „idėjiškai teisinga“.“

⁴ Prie Murzos pavardės E. Lissan straipsnyje kažkodėl rašoma vardo raidė R (rusų k. Р); lietuvių nacionalistų lyderio vardas, kaip žinoma, yra *Mindaugas*.

Teisi yra rašytoja Undinė Radzevičiūtė (cit. iš Ožalas 2018), teigianti: „Kiekviena tauta ir kiekvienas žmogus politinio korektiškumo ribas supranta skirtingai. Lietuviai tas ribas turi platesnes nei britai, nes mes neturėjome kolonijų.“

Latvijoje linkstama laikytis požiūrio, remiamo tautos ir atskiro individo suvokimo, pajautos savitumu, pavyzdžiui: „[T]ai, ar konkretus žodis turi tam tikrą neigiamą, niekinamąjį atspalvį, priklauso nuo konkrečios kultūros. <...> tai, ar žodis yra niekinamasis ar nėra, tiesiogiai nesusiję su pirmine ar tiesiogine žodžio reikšme. Todėl diskusijose apie politinį korektiškumą klausimai dėl tikslios žodžio reikšmės yra gana nereikšmingi. Žmonės atsisako vartoti žodį ne dėl to, kad jis iš esmės ar kadaise reiškė viena ar kita, o todėl, kad dabar mes jaučiame žodį taip, kaip jį jaučiame. <...> jeigu norime žinoti, ar tam tikras žodis ar posakis reiškia menkinamąjį, globojamąjį [patronizėjoša], rasistinį ar priešišką požiūrį, pirmiausia verta klausti ne tų, kurie tuos žodžius taria, o tų, kurie tais žodžiais vadinami“ (Svece 2002).

Politinį korektiškumą su tolerancija sieja Ilga Apinė (Apine) (2003), tačiau ji pripažįsta, kad tolerancija yra „sąmoningai sukurta ir visuomenės priimta santykių kultūra. Tai visuomenės brandos laipsnis, kurio reikėtų siekti. O politinis korektiškumas – laiptelis kelyje į ją. <...> Politinis korektiškumas yra pats elementariausias lygmuo – kultivuojamas elgesio kodeksas, kurio laikosi visi – politikai savo kalbose, žurnalistai straipsniuose ir eiliniai skaitytojai savo laiškuose. Žinodami tai, žmonės mokyti save pažaboti, kontroliuoti, pristabdyti savo neigiamas emocijas. Pradžioje „pažaboja“ save, vėliau išmoksta suprasti, kad to „reikia“. Kaip matyti, I. Apinės požiūris į politinį korektiškumą panašus į E. Lassen nuostatas, tik ne toks kategoriškas.

Politinio korektiškumo ideologijos išpažinėjų ketinimai, žiūrint į deklaratyvius, atrodo kilnūs – esą žodžius reikia vartoti taip, kad žmonės nebūtų įžeidinėjami dėl rasės, tautybės, amžiaus, sveikatos, išvaizdos, lyties, lytinės orientacijos ir pan. Tačiau, siekiant tokių tikslų, atmetama daug per žmonijos ar atskirų tautų istoriją įsitvirtinusių niekuo dėtų kalbinės raiškos vienetų, primetama naujakalbė virsta absurdu. Sakysim, paskelbiama, kad gretybėje *senas vyras* – *garbaus / vyresnio amžiaus vyras* pirmas pasakymas esą nekorektiškas (korektiški esą tik antrieji) (Zyktė 2000, 419); betgi iš tikrųjų pirmasis junginys yra neutralus, niekuo dėtas asmens apibūdinimas pagal amžių, o antrieji variantai, palyginti su šiuo, yra eufemizmai. Biopsichosocialinių tyrimų Lietuvoje autoriai, aptardami senatvės įvardijimo terminiją, nurodo, kad mėginama „rasti neutraliausią, mažiausiai diskriminuojantį ir stigmatizuojantį terminą“, ir atitinkamo amžiaus tarpsnio asmeniui įvardyti teikia šiuos žodžius bei junginius: jaunystė – *jaunas žmogus (jaunuolis, jaunuolė)*, senatvė – *senas žmogus* ir pan. (žr. Bagdonas ir kt. 2017, 83, 85). Negalima neatsižvelgti į teksto, kuriame atitinkami įvardijimai vartojami, stilių. Palyginti griežti dalykinio (administracinio, mokslinio) teksto kalbos reikalavimai neturi būti taikomi šnekamojo, publicistinio ar meninio teksto žodžiui.

Tipiškas politinio korektiškumo atvejis yra požiūris į sinonimų *invalidas* ir *neįgalusis* santykį: imta teigti, kad pirmasis esą nekorektiškas, žeminantis žmogaus orumą, antrasis – korektiškas (Zyktė 2000, 418). T. Janušauskas (2017, 4) neutralų tarptautinį žodį *invalidas* įrašo į vieną gretą su niekinamosios reikšmės žargono žodžiais *nigeris* „juodaodis, negras“ ir *pydaras* „pederastas, pedofilas; gėjus, homoseksualas“. Tokios nuostatos yra paveikusios ir oficialiąją vartoseną, dalykinę, administracinę kalbą. Iki 2005 m. liepos 1 d. gyvavusi *invalidumo pensija* dabar vadinasi *netekto darbingumo pensija*; kad žmonėms būtų aišku, apie ką kalbama, kartais skliaustuose dar įrašoma: (*invalidumo*). Be šios, dar skiriamos *šalpos neįgalumo pensijos*. Atsirado *Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba*. Nuo 1988 m. gyvavusi *Lietuvos invalidų draugija* 2008 m. pakeitė pavadinimą: dabar tai – *Lietuvos neįgaliųjų draugija*. Žinoma, būdvardis *neįgalus* ir jo įvardžiutinė sudaiktavardėjusi forma *neįgalusis* yra taisyklingi, tinkamos reikšmės žodžiai, bet jais keisti neutralius dalykinius pasakymus nebuvo jokio reikalo. Be to, *neįgalųjį* kartais išstumia pažodinis vertinys iš anglų kalbos (*žmogus*) su *negalia (with disability)*; matyt, pastarasis junginys yra laikomas dar *korektiškesniu*. 1995 m. įkurta *Lietuvos žmonių su negalia sąjunga* (sutrumpintai *LŽNS*).

Atsisakyti žodžio *invalidas* nereikėtų. Kai kuriuose pasakymuose jį pakeisti kitu žodžiu būtų sunku. Pavyzdžiui, kuo keisime (o ir kam to reikia) žodžių junginį (terminą) *karo invalidas*?

Latvių kalboje, kitaip negu lietuvių kalbos praktikoje, tarptautinis žodis *invalids* yra vartojamas be apribojimų, pavyzdžiui, *invaliditātes likums* [invalidumo įstatymas], *invaliditātes pensija*, *persona ar invaliditāti* (ZST). Latvių kalbos sinonimų žodyne kaip žodžio *invalids* sinonimai įtraukti *nespējnieks*, *vājnieks*; *kroplis*, *gaudenis* (SinV 2002, 152). Jų semantika yra kiek skirtinga: *nespējnieks* – nedarbingas; *invalids*; neįgalusis; *vājnieks* – arch. ligonis; *kroplis* – luošys, apsigimėlis; *gaudenis* – arch. luošys (LLKŽ 2003, 444, 757, 354, 211). Tačiau naujesniuose tekstuose (dokumentuose) šalia neutralaus internacionalizmo jau pasirodo patikslinimų, liudijančių, kad ir latvių kalboje kai kurių žodžių vartoseną gali kisti, pvz.: *Ja jums noteikta invaliditāte jeb darbnespēja un jūs nesaņemat vecuma pensiju vai atlīdzību par darbspēju zaudējumu, jums ir tiesības saņemt invaliditātes pensiju, ja esat bijis sociāli apdrošināts vismaz trīs gadus* [Jeigu jums nustatytas **invalidumas arba nedarbingumas** ir jūs negaunate senatvės pensijos arba atlygio už netektą darbingumą, jūs turite teisę gauti invalidumo pensiją, jeigu esate buvęs socialiai apdraustas mažiausiai trejus metus] (EK; čia ir toliau paryškinta cituojant).

Maris Baltinis (Māris Baltiņš) yra apžvelgęs žodžių *invalids* [invalidas] ir *invaliditāte* [invalidumas] reikšmės kitimą ir kitose Europos kalbose (skyrium – prancūzų) ir iškėlęs su tuo susijusius terminijos klausimus. Minėti žodžiai yra tapę teisės mokslo ir socialinės rūpybos terminais, atitinkami kontekstai atspindi ir tų žodžių suvokimą šnekamojoje kalboje, pavyzdžiui, užrašas visuomeniniame transporte „Vietas pasażieriams ar bērniem un invalīdiem“ [Vietos keleiviams su vaikais ir invalidams] (Baltiņš 2002, 39–40). Susidarius glaudesniems tarptautiniams ryšiams kyla reikalas derinti įstatymų leidybą, perteikti įvairius terminų niuansus, kalbamuoju atveju – parinkti tikslius atitikmenis anglų kalbos žodžiams *impairment*⁵ [latv. neveselība; liet. negalia; sutrikimas, yda], *disability* [latv. nespēja; liet. invalidumas, luošumas, neįgalumas, nepajėgumas, negebėjimas, bejėgiškumas], *handicap* [latv. nevarība; liet. handikapas, bejėgiškumas, silpnumas; kliūtis, trukdys] (ibid. 41–42).⁶

Teiginio, kad politinio korektiškumo ideologai „visų pirma nori laimėti terminologinį karą“ (Bukovskij 2010, 82), viena ryški iliustracija lietuvių kalboje yra daiktavardžio *negras*, latvių *nēgeris* vartojimo kodifikacija. Be jokios pažymos *negras* pateiktas LKŽ VIII 621 (1970 m.), dvikalbiuose anglų–lietuvių kalbų žodynuose, tarptautinių žodžių žodynuose (net 2013 m.). Iki 2012 metų leidimo ir DLKŽ šis žodis neturėjo stilistinės pažymos, buvo pateikiamas kaip neutralus „juodosios rasės žmogaus“ įvardijimas; tai atitiko realią žodžio vartoseną⁷. O 2012 metų, „pataisytame ir papildytame“ DLKŽ leidime skaitome: „**nēgras**, ~ė *dkt.* (2) *menk.* juodaodis Afrikos gyventojas arba išeivis“ (418). Kodėl šalia *negro* atsirado neigiamos konotacijos, „menkinamąjį atspalvį turinčio žodžio“, pažyma? Ar lietuviai šį žodį ėmė vartoti menkinamąja reikšme? Nieko panašaus! Tokia konotacija perimta iš anglų kalbos, kitaip sakant,

⁵ Kaip minėta, Pasaulio sveikatos organizacijos iniciatyva sveikatos sutrikimų klasifikacijoje ir šio žodžio nutarta atsisakyti.

⁶ Lietuviški atitikmenys parinkti remiantis anglų–lietuvių, lietuvių–anglų, latvių–lietuvių ir tarptautinių žodžių žodynais.

⁷ Valerija Vaitkevičiūtė (2010b, 5), remdamasi žodynais, yra teigusi, kad daugelyje Europos kalbų *negras* neturi menkinamojo atspalvio. Išimtį sudaranti lenkų kalba – jau 1963 m. lenkų kalbos žodyne prie žodžio *Negr* nurodoma: „juodosios rasės žmogus; *Murzyn*. Žodis *Negr* paplito pas mus pastaraisiais metais, bet jo reikšmė susiaurėjo, lyg ir įgavus paniekos atspalvį“. Neutralūs lenkų kalbos žodžiai yra *Murzyn*. „negras“, *Murzynka* „negrė“. Beje, V. Vaitkevičiūtė bus ne taip supratusi ir todėl klaidingai paaiškinusi *Visuotinės lietuvių enciklopedijos* sakinio „negrai (pranc. *nègre* < isp. *Negro* < lot. *niger* – juodas), kitas \nearrow *australonegridų* pavadinimas, dažn. turintis menkinamą atspalvį“ (VLE XVI 191) reikšmę: ji teigė, kad frazė „dažnai turintis menkinamą atspalvį“ priklauso tik žodžiui *australonegridai*. Betgi enciklopedijoje nurodoma, kad šį atspalvį dažnai turi **kitas** *australonegridų* pavadinimas, t. y. žodis *negrai*! Enciklopedijoje, kaip matėme, iš pastarojo žodžio yra nuoroda į antraštinį žodį *australonegridai*, ir šio apraše (*australonegridai*, **juodoji rasė**, **pusiaujo rasė**) (VLE II 275), savaime aišku, nėra jokios menkinamojo atspalvio pažymos.

primesta, motyvuota ne realia vartoseną, o „tarptautine“ politinio korektiškumo ideologija. „[B]altieji amerikiečiai ‚negras‘ (tardami ‚nigro‘)⁸ vadino ateivius iš Afrikos, o norėdami išreikšti panieką, sakydavo *nigger*. Vėliau juodaodžiai išsikovojo, kad juos vadintų *black*“ (Eco 2017, 381). Žodis *nigger* pagrįstai su pažyma *niev*. (nievąjošs vārds „menkinamasis žodis“) pateiktas anglų–latvių kalbų žodyne (ALV 1996).

Taigi, amerikietiška, kitos kalbės, konotacija buvo prilipdyta neutraliam lietuvių vartojamam žodžiui. Jaunajai lietuvių kartai jau įdiegta šitokia, neigiama, to žodžio sąvoka⁹. Be pažymos DLKŽ 2012 (272) pateikiamas *juod(a)odis* „žmogus, kurio oda juodos spalvos; juodosios rasės žmogus“. Bendrinės lietuvių kalbos žodyne *negras* išvis nepateiktas, yra tik *juodaodis*, *juodaodė* „juodosios rasės žmogus“ (BLKŽ). Savaime kyla klausimas, ką darysime su deminutyvu *negriukas*. Sakysime *juodaodžiukas*, *afroamerikiėčiukas*?! Parduotuvėse šiuo metu dar galima nusipirkti keksų „Negriukas“. Panašaus pavadinimo saldumyną yra aptikęs Antanas Smetona – „Negro bučinukas“ (žr. Pakalkienė 2018). Ko gero, kepėjams teks perkrikštyti skanėstą...

Dabartiniuose tekstuose aptinkame ir *juoduką*: „Tik juodukai panašias mintis surepuoja“ (Kazlauskaitė 2007, 9). Kaip tik šitokio įvardijimo jįti tam tikras menkinamasis atspalvis, nes *juodukas* yra *juodžio* vedinys, o *juodis* – ne žmogus, o „juodas gyvulys ar paukštis“ (DLKŽ 2012, 272).

Dėl žodžio *negras* Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pateikęs šitokį išaiškinimą: „Vien tik juodaodžio asmens pavadinimas „negru“, nesant tikslo kurstyti diskriminavimą dėl jo rasinės priklausomybės, negali būti laikomas kitos rasės žmogaus lygiateisiškumo pažeidimu. Žodžio „negras“ etimologinė reikšmė lietuvių kalboje istoriniu, socialiniu-kultūriniu požiūriu neturi niekinančio, žeminančio atspalvio“ (AT). Kitaip mano R. Trumpytė (2014): žodis *negras*, ištartas įvažiavus į Lietuvą, nepraranda „visų savo neigiamų konotacijų“, atseit tos konotacijos esančios tarptautinės. Ji priskiria tą žodį žodynui, netoleruojamam demokratinėje žmogaus teises ginančioje visuomenėje (autorė ignoruoja žmogaus teises kalbėti neideologizuota gimtąja kalba), iš piršto laužtu prasimanymu laikytinas jos teiginys, kad to žodžio vartojimas skatina „rasistinę neapykantą“. Ji sako: „Dar 2009 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba savo ataskaitoje rašė, kad žodis „negras“ gali skambėti paniekinančiai.“ Toliau autorė cituoja iš tos ataskaitos: „[V]ertinant žodžio „negriukas“ vartojimo atitikimą bei leistinumą pagal Lygių galimybių įstatymo nuostatas galima pažymėti, kad minėtas įstatymas formaliai ir tiesiogiai nereglamentuoja šios sąvokos [t. y. žodžio – str. aut.] vartojimo leistinumo. Tačiau žodžio „negras“ vartojimas kiekvienu konkrečiu atveju gali sukelti įvairių neigiamų pasekmių, atsižvelgiant į tai, kam ir kokiomis aplinkybėmis jis gali būti pasakytas. Be abejonės, tokio žodžio pasakymas juodos odos spalvos žmogui gali būti vertinamas kaip įžeidimas, pažeminimas ar paniekinimas rasės pagrindu. Todėl manytume, kad žodžio „negras“ ar mažiškos formos „negriukas“ vartojimas viešojoje erdvėje yra nerekomenduotinas, nes lygias galimybes propaguojančioje ir užtikrinančioje visuomenėje šis žodis gali formuoti neigiamas stereotipines nuostatas apie juodaodžius žmones“. Taigi, *negras* gali skambėti, bet gali ir neskambėti niekinamai, viskas priklauso nuo kalbos aplinkybių, kalbos turinio, adresato, intonacijos ir kt. Lygiai taip pat neutraliai arba niekinamai gali skambėti ir *juodaodis*. Beje, keistoka, kad ir L. Jonušys (2017, 4, 15), teigiantis, jog politinis korektiškumas yra ideologija, nepaisanti mokslo tiesos, atmeta *negrą*, nepaisydamas kalbos mokslo tiesos: „O žodis „negras“, diskredituotas visame pasaulyje, mums yra svetimas ir visai nereikalingas – „juodaodis“ puikiausiai išreiškia esmę.“

Latvių kalbos žodis *nēgeris*, kaip ir lietuvių *negras*, jokios neigiamos reikšmės neturi. Kalbininkė Dītė Liepa (Dite Liepa) dėl to žodžio vartojimo visuomenei skirtame tekste rašo: „Kaip matyti iš žodynų aiškinimo, latvių kalboje žodis „nēgeris“ neigiamos (konkrečiau –

⁸ Anglų k. *Negro* [ˈniːgrou; ˈniːgrəu] „negras“.

⁹ Gyvas pavyzdys: buvome liudininkai pokalbio, kai paaugliai vaikaičiai sudraudė senelį, kuris šnekoje apie juodaodžius, nė mažiausio neigiamo atspalvio nesuteikdamas, o natūraliai, kaip lietuvių kalboje buvo įprasta, pavartojo žodį *negrai*.

menkinamosios) reikšmės neturi. Negatyvus atspalvis pas mus atėjo per anglų kalbą. Dabartinė latvių kalba nėra izoliuota nuo kontaktų su kitomis kalbomis ir nuo jų poveikio (ypač – anglų), be to, išaugus verčiamosios kalbos įtakai ir reikšmei, negalime apsimesti, kad nežinome to žodžio reikšmės anglų kalboje, arba sąmoningai ją ignoruoti“ (LA). Džonas Džozefas (John E. Joseph), detaliai išnagrinėjęs kalbamųjų žodžių rinkimąsi ir tradicijos keitimą, prieina prie išvadų, kad anglų kalboje „visų priimta vartoti *black* (juodas) kaip būdvardį, o ne kaip daiktavardį, nes vadinti žmones *blacks* (juodaodžiais) būtų įžeidimu, atrodytų, kad jų rasė, o ne žmogiškumas yra pagrindinis skiriamasis požymis. Prancūzų kalboje abu įvardijimai, *les negres* ir *les noirs*, yra tapę politiškai neatsargiais, įtartinais terminais, o priimtina alternatyva, gana ironiška, yra *les blacks*“ (Džozefas 2008, 129–130). Vertinant pagal latvių kalbos tradiciją, „neigiamą konotaciją turi veikiau žodis ‚melnais‘ [juodas] negu ‚nėgeris‘ [negras]“ (Svece 2002).

Lietuvių–latvių kalbų žodyne (LLV 1995, 299) pateikiami du žodžio *negras* latvių kalbos atitikmenys: *nėgeris* „negras“ ir *melnais* „juodas“, o *juodaodis*, be tų dviejų atitikmenų, dar verčiamas žodžiais *melnādainais* „juodaodis“, *tumšādainais* „tamsiaodis“. Savo ruožtu *Latvių kalbos sinonimų žodyne* žodžio *nėgeris* sinonimai yra trys žodžiai, be to, visi stilistiškai žymėti: „*moris novec.* [arch.], *melnais sar.* [šnek.], *tumšādainais sar.*“ (SinV 2002, 232). *Latvių–lietuvių kalbų žodyne* pateikiami ir *nėgeris*, ir jo deminutyvas *nėgerēns – negriukas* (LLKŽ 2003, 433), ir *melnādains – juodaodis* (LLKŽ 2003, 407) (vis dėlto veikiau kaip būdvardis nei daiktavardis).

DLKŽ „Žodyno papildymuose“ įrašytas *afroamerikietis* – tai „juodaodis amerikietis, kilęs iš Afrikos“ (DLKŽ 2012, 966). Pastarasis ekvivalentas taip pat pasiūlytas ir vartojamas latvių kalboje (*afroamerikānis*). Tačiau vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad „šiuo metu daugeliui Amerikos tamsiaodžių gyventojų nepatinka pavadinimas „Afro American“ (*afroamerikiečiai*), nes jaunoji karta jau nelaiko savęs išėiviais iš Afrikos ar afrikiečiais, o amerikiečiais, kurių Amerikoje gimusios kelios kartos“ (LA).

Dar viena žodžių pora, sudaranti politinio korektiškumo objektą, yra tautybės įvardijimai *čigonai* ir *romai*. Praktika čigonus vadinti romais kilo iš Europos čigonų: mat kai kuriuose Europos regionuose „čigonas“ turi neigiamą atspalvį. Dar 1971 m. balandžio 8 d. pasauliniame čigonų kongrese Londone sutarta, kad *romai* bus universalus jų tautybės pavadinimas; savo kalba čigonai save vadina romais (*rom* „žmogus“, *roma* „žmonės“). Lietuvoje *romų* pavadinimas pasirodė apie 2000 m. (žr. Popovaitė 2009). Bendrinės lietuvių kalbos žodyno (BLKŽ) straipsnyje *čigōnas, čigōnė* „čigonų tautos žmogus“ nurodomas sinonimas *romas*, o straipsnyje *rōmas, rōmė* „romų tautos žmogus“ – sinonimas *čigonas*. Abu etnonimai, *čigonai* ir *romai*, pateikiami *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje*, čia pat nurodant, kad nuo XX a. 8 dešimtmečio pasaulyje vis labiau plinta pastarasis (VLE IV 332). Enciklopedijoje rašoma *čigonų kalba, romų kalba* (ibid., 333–334), bet tik *čigonų muzika* (ibid., 333); minimas lietuvių šokis „Čigonėlis“ (ibid., 333).

Dabartinėje Lietuvos žiniasklaidoje tie du sinonimai dažnai vartojami pramaišiu net tame pačiame tekste. 1997 m. įregistruota viešoji įstaiga *Romų visuomenės centras – bendrija „Čigonų laužas“*. 2001 m. suėjo 500 metų nuo romų atvykimo į Lietuvą; nuo tų metų vykdoma Švietimo kaitos fondo programa „Parama Lietuvos romų (čigonų) vaikams“. Apie 2004 metais pasirodžiusį vadovėlį „Romane bukvi. Romų abėcėlė“ pranešama: „Išleistas pirmasis romų kalbos vadovėlis [informacijos antraštė] / Romų visuomenės centre pristatomas pirmasis Lietuvoje išleistas romų (čigonų) kalbos vadovėlis“. Su politika artimiausiuose tekstuose, ypač kai turinio kontekstas yra platesnis, tarptautinis, vartojamas tik *romų* vardas. Pavyzdžiui, informacinis straipsnis apie tarptautinę mokslinę konferenciją „Europos romų genocidas 1939–1945 metais“ skelbiamas antrašte „Masinės romų žudynės mokslininkų lūpose“ ir išsamioje, nemažos apimties apžvalgoje ši tautybė įvardijama tik *romų* vardu (žr. Kairys 2017, 6).

V. Vaitkevičiūtė (2010a, 11) yra pareiškusi, kad *čigonai* ir *romai* ne sinonimai ir keisti *čigonus* į *romus* nesą jokio pagrindo. Zigmąs Zinkevičius (2015, 10) *čigonų* ir *romų* bylą siūlė spręsti kiek kitaip: išsilavinę čigonai dabar stengiasi atsiriboti nuo praeities stereotipų, kai visi jie buvo laikomi vagimis, o ir patys manę, kad „čigonų darbas esąs vogti, o mokykla to neišmokys“.

Profesoriaus teigimu, dabar čigonai, ypač prasilavinusieji, linę vadintis *romais*, t. y. „atgaivintu etnoso savivardžiu“, tad ir mes, kalbėdami apie čigonus, neturėtume painioti ano meto ir dabarties. Akivaizdu, kad jokio sisteminio menkinamojo atspalvio daiktavardis *čigonai* neturi. DLKŽ prie žodžio *čigonai* menkinamosios pažymos nėra. Vertinamasis šio įvardijimo reikšmės atspalvis priklauso nuo konteksto: jis gali būti ir nepalankus, bet gali, ypač grožinėje literatūroje, dainose, ir romantizuoti tos tautos žmonių laisvės aspiracijas.

Panašiai *čigonas* (*čigāns*) ir *romas* (*roms*) dabar vertinami latvių kalbos praktikoje. Latvių kalbos žodynuose, taip pat Ministrų kabineto patvirtintame tautybių klasifikatoriuje yra *čigāns*, bet nėra *roms*. Yra Latvijos Čigonų nacionalinė draugija, yra įvairių čigonų organizacijų. Manoma, kad dokumentuose, kur vartojamas žodis *romi*, bent pradžioje, šalia būtų ir paaiškinimas *čigāni*, o šalia *čigāni* – *romi*. Tai Agris Timuškos (Agris Timuška), Kalbos centro direktoriaus pavaduotojo, nuomonė. Latvijoje šios tautos žmones vadina čigonais (*čigāni*), patys čigonai nėra prieš tai, kad Latvijoje, Latvijos kontekste būtų vartojamas žodis *čigāns*. Vis dėlto, jų požiūriu, žodis *čigāns* atskirais atvejais turi šiek tiek neigiamą atspalvį, tad viešojoje vartosenoje korektiškiau būtų juos vadinti *romi*. Naujausiuose valstybės dokumentuose remiamasi Europos Sąjungos bei Europos Parlamento diegiama politinio korektiškumo praktika, tad taip ir daroma – vartojamas žodis *romi* (inf. iš LSM).

Ideologijos spaudimą patiria ne tik tradiciniai, įprastiniai konkrečios rasės, tautybės pavadinimai, bet ir pачios rasės, tautybės sąvokos. Kraupokai skamba „Europos Tarybos prezidento pareiškimas, kad sąvokos „tauta“ ir „tėvynė“ turi atsidurti istorijos šiukšlyne“ (cit. iš Martinkus 2014, 3). O praėjusiais metais iš žiniasklaidos sužinojome, kad iš Prancūzijos konstitucijos išbrauktas žodis *rasė*, nes juo žymima sąvoka esanti pasenusi (žr. Iš Prancūzijos 2018, 1). Nekritiškai, be išmintingos atrankos, be atodairos į savojo krašto būtį perimant politinio korektiškumo bei globalizacijos idėjas, ir Lietuvoje imtas diegti neigiamas požiūris į sąvokas *tautybė*, *tautiškumas*, *lietuovybė*, *lietuviškumas* ir pan., stengiamasi riboti tokių žodžių vartojimą. *Lietuvių rašytojai* vis dažniau keičiami *Lietuvos rašytojais*, nors pastarasis žodžių junginys pagrindine savo reikšme žymi kitokią, platesnę, sąvoką. Šitokio „progreso“ pageidauja, netgi reikalauja nemaža dalis politikų, švietimo biurokratų, postmodernių intelektualų. Konferencijoje Lietuvos Respublikos Seime „Ko reikia, kad išliktume dar šimtą metų?“ žurnalistas, kultūros antropologas Virginijus Savukynas sakė, kad kalbėti apie nacionalizmą, tapatybę, patriotizmą, kelti klausimą, kas yra lietuvis – lyg ir politiškai nekorektiška; o filosofas, politologas Alvydas Jokubaitis tiesiog teigė: „Lietuvių politinis elitas pastaruosius tris dešimtmečius vengia rimtai kalbėti apie tautą.“ (cit. iš Tracevičiūtė 2017, 3).

Vienas faktas iš 2017 metais rengtos 1–2 klasių skaitinių knygos „Upelis“. Pratarinėje į būsimąją knygos skaitytoją buvo kreipiamasi šitaip: „Tu jau moki tūkstančius **lietuviškų** žodžių, ir tai yra labai didelis Tavo turtas. Kalba, žodynas yra **tautos**, valstybės ir kiekvieno žmogaus turtas. Brangink, saugok **lietuviškus** žodžius, džiaukis išmokęs naują. <...> Norėjome Tau padėti šiek tiek sužinoti apie kūrinėlių autorių. Tai įžymūs ir gerbiami **lietuvių** ir užsienio rašytojai. Todėl parašėme kelis sakinius, skirtus Tau, mažasis skaitytojau. Kokios **tautybės** rašytojas, kuo jis garsus, o gal yra ir kokia įdomi smulkmena, kuri Tau padės įsivaizduoti kūrėją, jį pamilti“. Ministerijos paskirtai knygos rankraščio recenzentei tuose sakiniuose užkliuvo lietuviškumo, tautybės paminėjimas. Atsakyme į recenziją skaitinių autorės motyvavo: „Juk vaikai skaito lietuviškai, tai įvadas į tolesnes lietuvių kalbos ir literatūros pamokas. O angliškiems ar kitokiems žodžiams yra kitos pamokos <...>. Nėra ko bijoti įvardyti tautybę. O kai kada tai labai svarbu. Juk, pavyzdžiui, Mašiotas rašo apie Lietuvos realijas. Lygiai kaip svarbu žinoti, kad spausdinamos būtent lietuvių sakmės ir padavimai.“ Šį kartą lietuvių pavykę apginti (žr. Upelis 2018, 3).

Regint nuolankiai pasitinkamą politinio korektiškumo ideologijos skvarbą itin prasmingi atrodo šie rašytojo Alberto Belo (Alberts Bels) žodžiai apie tautas: „Mums būtina laikytis svarbiausios nuostatos – Latvijoje gyvena latvių tauta ir jai draugiškos tautinės mažumos. Aš turiu galvoje ir dvi senas tautas – lybius ir romus, kiti yra kitataučiai ir jų bendruomenės, kurios

mažiau ar daugiau draugiškos mums. Visa tai kuria visuomenę, bet tai nėra tauta. Latvių tauta formavosi tūkstantį metų. Tautos atsiradimas – didelis ir reikšmingas įvykis. Tai mums reikėtų suvokti ir gerbti. Tautos formavimosi principus reikia pastebėti ir suprasti. Sovietmečiu buvo kuriamas sovietinis žmogus, kažkas neįsivaizduojama, absurdas. Ir dabar regiu, kad Latvijoje taikomas tas pats sovietinis tautos formavimo principas. Daugelis sako ne „latvis“, o „Latvijos tauta“. Nereikia skubinti šio klausimo ir karštosiomis integruoti kitataučius. Aš manau, kad rusas Latvijos teritorijoje vis dėlto labiau norėtų likti rusas, baltarusis irgi norėtų būti baltarusis. <...> Kasdien girdime, kaip daugeliui aukštų latvių politikų problemiška ištarti sąvoką „latvių tauta“, jie kankinasi ir svyruoja sakydami „Latvijos liaudis“, „Latvijos gyventojai“ ar dar baisiau – „Latvijos žmonės“.“ (Bels 2013, 9).

Politinio korektiškumo apraiškos tampa nelengvai įveikiama kliūtimi latvišką ar lietuvišką tekstą verčiant į kitą, ypač į anglų, kalbą tada, kai atitinkamų sąvokų pavadinimai anglakalbiam kelia kitokias asociacijas negu latviams ar lietuviams, kai tie žodžiai anglų kalboje turi kitokias konotacijas negu verčiamojoje kalboje. Latvių rašytoja Gundega Repšė (Repšė) pasakoja apie vieną tokį teksto vertimo į anglų kalbą atvejį: „[V]ertėja pasiūlė guldyti ant aukojimo altoriaus mano pavartotą žodį „Tėvynė“. Argi dėl vienintelio žodžio aš esu pasiryžusi atstumti visus galimus skaitytojus? „Tėvynė“ jiems, anglakalbiam, esą asocijuosis su nekaip atsiduodančiu *Faterlandu*, ir net jei norėčiau pavartoti žodį „Gimtinė“, jis ir vėl alsuotų bravūriškuoju rusų *Rodina-mat’*. Yra juk neutralus žodis *Mai Kantri*“. Rašytoja pasako savo nuomonę: „[P]rozės kūrinių nederėtų nei suvokti (juolab – kurti), nei versti į bet kokią politinį diskursą, prikaišant kitataučių nuostatoms įtinkančių, skaitytoją maloninančių niuansų“; „[M]ano Tėvynė, kuri, savaimė suprantama, yra visiškai kita, archetipiška gili sąvoka, latvių kalboje vartojama nepalyginti likimiškesne, skaudžiai aštresne gaida negu *Gimtinė* ar *motina Latvija*. Šiltesnę, globėjiškesnę Tėvynės sąvoką kiekviename tekste reikėtų išplėtoti į neskoningą patriotizmo pasažą, interpretaciją, kad kitatautis skaitytojas nepradėtų latvių rašytojų įtarinėti politiniu nekorektiškumu su rasizmo injekcija. Tokia būtų transatlantinė duoklė latvių literatūrai išsprunkant tautų šeimynon“ (Repšė 2007, 10).¹⁰

Visai panašios Ritos Baltušytės, Australijoje gyvenančios Lietuvos radijo žurnalistės, mintys: „Tėvynė Lietuva“ arba „čia mano žemė“ jau nemandagu sakyti. <...> Aš bendradarbiauju su Lietuvos radiju ir, pavyzdžiui, norėčiau pasakyti: „Čia Rita Baltušytė, Lietuvos radijui iš Sidnėjaus“, pasirodo, negalima, reikia sakyti ELERTĖ. Aš sakau, norėčiau sakyti „Lietuvos“, man sako, mes irgi norėtume, bet negalima, Lietuvos radijas ir televizija kaip tokie neegzistuoja, užtenka ELERTĖ. Man, senai propagandistei, žinančiai, kad pirmiausia buvo žodis, aišku, kad pirmiausia žodį ir reikia sunaikinti: kuo mažiau skambės žodis „Lietuva“, tuo greičiau bus atprasta jį ir girdėti.“ (cit. iš Šepetytė 2019).

Išvados

1. Naivu būtų tikėtis, kad kuri nors Vakarų pasaulio kalba globalizacijos aplinkybėmis gali likti visiškai nepriklausoma nuo politinio korektiškumo ideologijos. Todėl kalbininkų pareiga yra įtikinti kalbinę bendruomenę, kad kalbos politika turi vadovautis visų pirma mokslu, lingvistika, paisyti kalbos sistemos, motyvuotų jos kitimo normų, o ne remtis kuria nors politine ideologija, jos primetama kalbine savivale. Tik taip bus išvengta politinio korektiškumo perlenkimų, kraštutinumų, kalbos iškraipymų. Mokslas (mokslinių tyrimų rezultatai) ir ideologija (ideologinis užsakymas) sudaro priešpriešą. Politinis korektiškumas nėra mokslas, ši ideologija ir nesiremia mokslu. Paviršutiniškai žiūrint politinio korektiškumo postulatai ir ketinimai atrodo geri, kilnūs (juos galima sieti su kalbėjimo eufemizavimu, kurį skatina kitoniškumo tolerancija, empatija, bendravimo etiketas, mandagumo siekimas), bet, kaip rodo konkretūs pavyzdžiai, daugelis kalbinių politinio korektiškumo problemų

¹⁰ Iš latvių kalbos (Repšė Gundega, *Pilsoniskā rasa*, Rīga: Dienas Grāmata, 2007) vertė Laura Laurušaitė.

- laužiamos iš piršto, užsimojama kurti naujakalbę, jos apraiškos dažnai plėtojamos iki kalbinio absurdo. Totalus tos ideologijos įgyvendinimas iš esmės sugriautų natūralią kalbą.
2. Vienoje kalboje (dažniausiai anglų) įsitvirtinusi žodžio konotacija neturėtų būti automatiškai perkeliama į kitas kalbas, nes toks ideologinis spaudimas iškreipia natūralų kalbos kitimą, ignoruoja istoriškai susiklosčiusias žodžių reikmes ir atspalvius. Reikia pritarti nuomonei, kad žodžius, kurie lietuviams yra įprasti: *negras*, *čigonas*, *invalidas*, vartoti galima. Tokios nuostatos iš esmės galioja ir latvių kalboje.
 3. Priimdami pasvertus, pagrįstus politinio korektiškumo siūlymus, visų pirma juos turėtume taikyti kalbėjimui (šnekai, diskursui), ne kalbos sistemai. Šiuo atžvilgiu visiškai nesupratimas yra, pavyzdžiui, minėtoji menkinamojo atspalvio nuoroda prie lietuvių kalbos žodžio *negras* DLKŽ.
 4. Vertimuose iš lietuvių ar latvių kalbos į kitas kalbas nereikėtų taikytis prie vertimo kalbos, o prirėkus aiškinti verčiamojame kalboje kitaip suprantamus, kitaip vertinamus reiškinius ir jų įvardijimą.

Literatūra ir šaltiniai

- ALV – *Angļu–latviešu vārdnīca*, Rīga: „Jāņa sēta“, 1996.
- Apine, Ilga 2003, Politkorektums, <http://providus.lv/article/politkorektums> [žiūrėta 2018 04 10].
- Arlauskaitė, Natalija 2003, Nepolitikorektiškumas kitaip, www.tspmi.vu.lt/komentarai/n-arlauskaitė-nepolitikorektiškumas-kitaip [2018 04 21] [žiūrėta 2019 09 07].
- AT – Aukščiausiasis Teismas: Viskas gerai su tuo negru, <http://alkas.lt>, 2015 12 06 [žiūrėta 2018 04 10].
- Bagdonas, Albinas, Antanas Kairys, Olga Zamalijeva 2017, Senų žmonių funkcionavimas, senatvės ir senėjimo tyrimų gairės: biopsichosocialinio modelio prieiga, *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, t. 45 (2017), 80–102, www.zurnalai.vu.lt/STEPP/article/view/10811/8907 [žiūrėta 2019 09 31].
- Balčiūnienė, Irena 2012, Kas ir kam šiame pasaulyje kelia pasibjaurėjimą? *Literatūra ir menas*, gruodžio 14, 6–11.
- Baltiņš, Māris 2002, Vārdu *invalids* un *invaliditāte* nozīmes maiņa un ar to saistītās terminoloģiskās problēmas, in *Valodas vienību semantika un tās izpētes aspekti*: Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 129. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2002. gada 21.–22. februāris. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 38–42.
- Bels – Māka distancēties no tā, kas ved tevi būri, Liānas Langas un Guntara Godiņa saruna ar Albertu Belu, *Latvju teksti*, 2013, Nr. 2 (12), 5–9.
- BLKŽ^e – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, 2012–2020, <http://bkz.lki.lt> [žiūrėta 2017 10 3].
- Bukovskij, Vladimir 2010, Politinis korektiškumas – blogiau už leninizmą? *Naujasis židinys–Aidai*, Nr. 3–4, 80–87.
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 7-as patais. ir papild. leid., vyr. red. Stasys Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.
- Drukteinis, Giedrius 2005, Politinio korektiškumo vingrybės, *Verslo žinios*, Nr. 8, 17–20.
- Džozefs, Džons Ē. 2008, *Valoda un politika*, Rīga: Zinātne.
- Eco, Umberto 2017, Aš rasists? Gi ans yr negrs! Prieiga internete: *Eco U. Pape Satàn aleppe: Takios visuomenės kronikos*: Esė. Vilnius: Tyto alba, 380–383.
- EK – Europos Komisijas informācija, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1117&langId=lv&intPageld=4635> [žiūrėta 2018 04 03].

- Grīnblate, Sarmite 2004, Vai latvietis runās politkorekti? <http://providus.lv/en/article/vai-latvietis-runas-politkorekti> [žiūrėta 2018 04 10].
- Iš Prancūzijos 2018 – Iš Prancūzijos konstitucijos išbrauktas žodis „rasė“, *Šiaulių kraštas*, liepos 14, p. 1.
- Janušauskas, Tadas 2017, Nėra jokio „politkorektiškumo“, *Šiaurės Atėnai*, lapkričio 17, p. 4.
- Jonušys, Laimantas 2015, Politinis korektiškumas ir mes, www.lrt.lt, gruodžio 18. [žiūrėta 2017 10 03]
- Jonušys, Laimantas 2017, Apie „neegzistuojantį“ politinį korektiškumą, *Šiaurės Atėnai*, gruodžio 1, p. 4, 15.
- Kairys, Alfonsas 2017, Masinės romų žudynės mokslininkų lūpose, *Lietuvos aidas*, gruodžio 5, p. 6.
- Kazlauskaitė, Giedrė 2007, Parulskis su plastmasine lėle, *Šiaurės Atėnai*, sausio 27, p. 9.
- Kudirka, Robertas 2012, Senoji ir naujoji eufemija. Grafinė eufemija elektroniniame diskurse. *Lietuvių kalba* 6 [elektroninis išteklius], www.lietuviukalba.lt [žiūrėta 2017 11 24].
- LA – Nėgeris, melnais, afroamerikānis... Kā pareizi un pieklājīgi? *Latvijas Avīze*, <http://www.la.lv/negeris-melnais-afroamerikanis/> [žiūrėta 2017 11 24].
- Laučius, Vladimiras 2017, Kad nepasikartotų idėja „Ir tuomet dirbom Lietuvai“. <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/10/190557/v-laucius-kad-nepasikartotu-ideja-ir-tuomet-dirbom-lietuvai> [žiūrėta 2018 04 15].
- Lind, William S. 2016, Politinio korektiškumo ištakos, www.propatria.lt, rugpjūčio 10 [žiūrėta 2017 10 03].
- Lind, William S. 2004, What is “Political Correctness”? “Political Correctness”: A Short History of an Ideology, ed. W. S. Lind, A Product of the Free Congress Foundation. November, 4–8. www.nationalists.org/pdf/political_correctness_a_short_history [žiūrėta 2017 11 19].
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, I, III–XX, Vilnius, 1941, 1956–2002; II, Kaunas, 1947; I²–II² – 2 leid. Vilnius, 1968–1969.
- LLKŽ – *Lietuvių–latvių kalbų žodynas*, sud. A. Butkus, Kaunas, 2003.
- LLV – *Lietuviešu–latviešu vārdnīca* (aut.: J. Balkevičs, L. Balode, A. Bojāte, V. Subatnieks), 2 pārstr. izd. (red. A. Sarkanis), Rīga, 1995.
- LSM – Tautību klasifikatorā joprojām ir tikai „čigāni”; vārdu „romi” sola iekļaut, <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/tautibu-klasifikatora-joprojam-ir-tikai-cigani-vardu-romi-sola-ieklaut.a155263/> [žiūrėta 2017 11 24].
- Martinkus, Andrius 2014, Anapus propagandos ir geopolitikos, *Šiaurės Atėnai*, rugsėjo 5, p. 3, 10.
- Ožalas, Audrius 2018, 11 Undinės Radzevičiūtės minčių Londono knygų mugėje. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/11-undines-radzeviciutes-minciu-londono-knygu-mugeje-286-955356> [žiūrėta 2019 02 06].
- Pakalkienė, Rasa 2018, Kalbininkas Antanas Smetona: Kodėl „žydas“ – tinkamas, o „negras“ – ne? <https://www.lzinios.lt/lzinios/Lietuva/kalbininkas-antanas-smetona-kodel-zydas-tinkamas-o-negras-ne-/264012> [2018 04 19] [žiūrėta 2019 01 31].
- Popovaitė, Inga 2009, Romai ar čigonai, www.15min.lt, 2009 03 26 [žiūrėta 2017 10 23].
- Repše, Gundega 2007, Pasirinkimas, *Šiaurės Atėnai*, lapkričio 17, p. 10.
- SinV – *Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca*, 3. papild. un pārstr. izd., red. Eižens Rauhvargers, Rīga: Avots, 2002.
- Sprindytė, Jūratė 2019, Apie persekiojimą, *Metai*, Nr. 4, p. 91–97.
- Strelēvica-Ošiņa, Dace 2011, *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza? Ieskats preskriptīvisma vēsturē, teorijā un praksē*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Svece, Artis 2002, Politkorektums, latvieši un nelatvieši, *Latvijas Vēstnesis*, <https://www.vestnesis.lv/ta/id/64584> [žiūrėta 2017 12 12].

Šepetytė, Danutė 2019, Ir ką? Juozo Baltušio pranašystė pildosi. www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/interviu/ir-ka-juozo-baltusio-pranasyste-pildosi/ [2019 05 26] [žiūrėta 2019 09 07].

Tracevičiūtė, Roberta 2017, Lietuvybė šiandien: išnyksime ar išsikapstysime? [Konferencijos apžvalga], *Lietuvos žinios*, gruodžio 5, p. 3.

Trumpytė, Rugilė 2014, Ar tikrai „viskas gerai su tuo n*gru“? www.universitetozurnalistas.kf.vu.lt, 2014, gruodžio 5 [žiūrėta 2017 11 27].

Upelis: Skaitiniai 1–2 klasėms, sud. Vaiva Juškienė, Džiuljeta Maskuliūnienė, Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, Vilnius: ŠMM Ugdymo plėtotės centras, 2018 [elektroninis išteklius]. <https://www.upc.smm.lt/naujienos/pradinis/skaitiniai/Skaitiniai-1-2-klasems.pdf> [žiūrėta 2018 04 15].

Vaitkevičiūtė, Valerija 2010a, Ne romai, bet čigonai, *Mokslo Lietuva*, kovo 4, p. 11.

Vaitkevičiūtė, Valerija 2010b, Negras ar juodaodis? *Mokslo Lietuva*, balandžio 15, p. 5.

VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, t. 2; 2003, t. 4; 2009, t. 16.

Zinkevičius, Zigmantas 2015, Čigonai ir romai, *Gimtoji kalba*, Nr. 5, p. 10.

Zyktutė, Vaida 2000, Politinis korektiškumas kalboje, *Naujasis židinys–Aidai*, Nr. 7–8, p. 418–420.

ZST – Zini savas tiesības, <http://www.zinisavastiesibas.lv/info107.htm> [žiūrėta 2017 11 24].

Лассан, Элеонора, О политкорректности как попытке обуздания инстинкта агрессии. *Известия Уральского государственного педагогического университета. Лингвистика*. Выпуск 17. Екатеринбург, 2005, с. 137–146.

Gauta: 2019-10-05

Priimta: 2019-11-07